

منزلت علمی و نفوذ تاریخی حضرت زهرا (س)

بر حاشیه‌ی برگ شقایق بنویسید گل تاب فشار در و دیوار ندارد به روایتی سیزدهم جمادی‌الاولی سال‌گشت شهادت حضرت فاطمه‌ی زهرا (س) است. عالمان دینی، محققان و دوست‌داران اهل بیت (ع) تا به حال در وصف شخصیت عظیم این بانوی بزرگ، بسیار گفته‌اند و نوشته‌اند اما هرچه بیشتر بگویند و بنویسند حق آن بانوی دو عالم ادا نمی‌شود. عظمت این بانوی بلند مرتبه آن‌قدر در فرهنگ شیعه بالاست که دو دهه را برای تعظیم، بزرگداشت و سوگواری در رحلتش اختصاص داده‌اند.

بر حاشیه‌ی برگ شقایق بنویسید گل تاب فشار در و دیوار ندارد به روایتی سیزدهم جمادی‌الاولی سال‌گشت شهادت حضرت فاطمه‌ی زهرا (س) است. عالمان دینی، محققان و دوست‌داران اهل بیت (ع) تا به حال در وصف شخصیت عظیم این بانوی بزرگ، بسیار گفته‌اند و نوشته‌اند اما هرچه بیشتر بگویند و بنویسند حق آن بانوی دو عالم ادا نمی‌شود. عظمت این بانوی بلند مرتبه آن‌قدر در فرهنگ شیعه بالاست که دو دهه را برای تعظیم، بزرگداشت و سوگواری در رحلتش اختصاص داده‌اند. اما در بیشتر مجالس فقط به سوگواری برای آن حضرت می‌پردازند و از شخصیت علمی و نفوذ تاریخی این بانوی جلیل‌القدر هیچ نمی‌گویند یا کم می‌گویند. فراموش نکنیم یکی از مهم‌ترین کارکردهای مجالس عزاداری انتقال مفاهیم بلند فکری ائمه‌ی هدی (ع) است. صاحب ناچیز این قلم با تقدیم این سطور به سهم خود سعی در تبیین مقام و منزلت علمی حضرت فاطمه سلام‌الله علیها دارد. معرفی:

اسم آن حضرت، فاطمه است و برای آن بزرگوار هشت لقب ذکر کرده‌اند: صدیقه، راضیه، مرضیه، زهرا، بتول، عذرا، مبارکه و طاهره. در بعضی روایات، زکّیه و محدّثه از القاب ایشان و کنیه‌ی او «ام اییها» ذکر شده است.

عمر آن بزرگوار تقریباً هجده سال بوده است. در روز جمعه بیستم جمادی‌الثانی سال پنجم بعثت به دنیا آمد و سال یازدهم از هجرت، سوم جمادی‌الثانی به دست گردانندگان سقیفه‌ی بنی‌ساعده شهید شد.

گوشه‌ای از شخصیت حضرت زهرا (س):

شخصیت اسلامی از دو راه یافت می‌شود:

1. نسبی

2. حسبی و فضایل نفسانی.

شخصیت نسبی که اسلام آن را پذیرفته است تحت تأثیر عوامل مختلفی است. قانون وراثت، تغذیه از راه مشروع، تأثیر محیط، تأثیر همسر و دوست، اولاد صالح و غیره در تشکیل چنین شخصیتی نقش دارند. حضرت زهرا سلام‌الله علیها از نظر قانون وراثت، پدری چون حضرت محمد (ص) دارد که به تعبیر سعدی همه‌ی مراتب انسانیت را با کمالاتش پیموده است. همه‌ی تاریکی‌ها به جلالش روشن شده است و همه‌ی صفات او در انتهای خوبی است:

بلغ العلی بکماله کشف الدّجی بجماله

حسنّت جمیع خصاله صلّوا علیه و آله

مادری چون خدیجه دارد که باید گفت اسلام مرهون آن بزرگوار است. مادری که سه سال مسلمانان محصور در شعب ابی‌طالب را اداره کرد و همه‌ی اموال خود را در این راه هزینه کرد. مادری که چندین سال در مکه با آن مصیبت‌های طاقت‌فرسا ساخت و دوشادوش رسول اکرم (ص)، اسلام را یاری فرمود و در این راه مشقت‌های فراوان دید. (1)

اما از نظر قانون تأثیر غذا؛ مورخین نوشته‌اند وقتی اراده‌ی حق تعالی به خلقت زهرا سلام‌الله علیها تعلق گرفت پیامبر گرامی مأمور شد چهل شبانه‌روز در کوه حرا به ریاضت دینی بپردازد. حضرت خدیجه در خانه‌ی خود از مردم گوشه گرفته و به عبادت مشغول بود و پیامبر گرامی در کوه حرا. پس از آن مدت فرمان آمد که پیامبر به خانه باز گردد. از عالم ملکوت برای آنان غذا آوردند. سپس نور زهرا به حضرت خدیجه منتقل شد.

از نظر تأثیر محیط، زهرا علاوه بر آنکه در دامن زن فداکار، با گذشت و با استقامت و در دامن پدری چون پیامبر گرامی (ص) پرورش یافت. محیط زندگی او محیط پر تلاطمی بود. مکه با آن مصیبت‌ها و حوادث ناگوار، محیط پرورش او بود. در شعب ابی‌طالب با آن حوادث دلخراش، زندگی کرد. حضرت امیرالمؤمنین (ع) در نهج‌البلاغه آنجا را برای معاویه چنین توصیف می‌کند: «شما ما را سه سال در میان آفتاب زندانی کردید به‌طوری‌که بچه‌های ما از گرسنگی و تشنگی مردند. بزرگان ما پوست گذاردند، صدای آه و ناله‌ی زن‌ها و بچه‌ها بلند بود...» روشن است کودکی که در این چنین محیطی پرورش یابد مخصوصاً اگر راهبری چون پیامبر گرامی (ص) داشته باشد، استقامت، صبر و سعه‌ی صدر او زیاد خواهد بود. (2)

حضرت زهرا سلام‌الله علیها از نظر همسر و صاحب و از نظر اولاد صالح نیز فوق‌العاده است. شوهری چون امیرالمؤمنین (ع) دارد که بیش از سیصد آیه از قرآن مجید درباره‌ی او نازل شده است. حضرت زهرا (س) از نظر فرزند، ام‌الانمه و سرّ مستودع است. مادر عصاره‌ی عالم خلقت، حضرت بقیّة‌الله (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) است.

شخصیت و منزلت انسانی:

از نظر فضایل انسانی، چه می‌توان گفت در حق کسی که پیامبر گرامی (ص) مکرر درباره‌اش فرموده است: «انّ الله اصطفیک و طهرک واصطفیک علی نساء العالمین: همانا خداوند تو را برگزیده و پاکیزه و معصوم گردانیده و تو را بر همه‌ی زن‌ها رجحان داده است.»

زهرا را «ام اییها» گفته‌اند و این کنیه را پیامبر گرامی به ایشان داده است. ام اییها (مادر پدرش) یعنی زهرا مادر پدر خویش است. با استفاده از این کنیه باید گفت زهرا عثت غایبی جهان هستی است. (3)

نقش و نفوذ حضرت زهرا (علیها السلام) در میان مسلمانان:

در تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران پس از اسلام، حضرت فاطمه (علیها السلام) یکی از چهره‌های مستمّر الهام‌آفرین برای متدّینان راست‌کیش، فقالتان سیاسی حقی‌طلب، مصلحان اجتماعی خیرخواه، معلّمان صبور و حلیم، نویسندگان آگاه و اصلاح‌طلب، اسلام‌شناسان متعهد و دنیاانگرا، روشنفکران زمان‌شناس و اصولگرا، هنرمندان دین‌دار و

سنت‌گرا، شاعران قوم‌دوست و مذهب‌گرا، خطاطان با ذوق و معنویت‌گرا، کارشناسان مسائل جنسیتی، خانواده و تعلیم و تربیت، همسران خانواده‌دوست، زنان پرکار و قناعت‌پیشه و مادران دلسوز و مهربان بوده است. عرصه‌های این سازندگی و نفوذ را می‌توان در ادبیات (شعر و نثر)، الهیات، عرفان، اخلاق، تعلیم و تربیت، هنر (خطاطی، طراحی، خوش‌نویسی، کتیبه‌ها و نقاشی‌ها)، در شعرهای سیاسی و انقلابی، در توستلات و عزلت‌ها و خلوت‌نشینی‌های دین‌دارانه مشاهده نمود. فاطمه زهرا (علیها السلام) به طور غیرمستقیم، از طریق فرزندان اسوه‌اش، حسنین و زینب(علیهم السلام) نیز در قوام و بقای حیات شیعی ما مؤثر بوده است. از این‌رو، به نظر می‌رسد اصل نقش و نفوذ این بانوی بزرگ در زندگی جمعی ما چندان موردی برای بحث نداشته باشد. او بدون تردید، یکی از پرچم‌دارترین شخصیت‌های معنوی برای گروه‌های وسیعی از افشار جامعه در طول تاریخ مسلمانی ما بوده، بلکه بحث در نوع نقش و نوع جاذبه‌ای است که ایشان در قالب مذهب و فرهنگ و تاریخ برای ما دارد. (4)

تأثیر و نقش مرتبگری و احیاء حضرت فاطمه(علیها السلام):

اصولاً زن هویت تربیتی و نقش مرتبگری برای جامعه‌ی بشری دارد. در کنار هر پیامبر عظیم‌الشأن و هر مصلح بزرگ، چهره‌ی يك زن مرتب وجود دارد که او را پرورده است. در کنار مصلحان و احیاءگران بزرگ همچون حضرت ابراهیم، موسی و عیسی و پیامبر(علیهم السلام) و در کنار امیرالمؤمنین و ائمه اطهار(علیهم السلام) يك بانوی بزرگوار قرار داشته که واسطه‌ی فیض خدا با بشریت بوده است. حضرت موسی(علیه السلام) در کنار مادر و خواهر ارجمندش پرورده شد و در دوره‌ی ظهور حضرت عیسی(ع)، گویا در میان مردان (مردی که شأن پدری حضرت عیسی(علیه السلام) را داشته باشد، وجود نداشت)، ولی زنی که شایستگی پیامبرپروری داشته باشد، وجود داشت و از این‌رو، حضرت عیسی(علیه السلام) فقط از دامن يك زن ظهور کرد.

اولین انیس و یاور پیامبر(صلی الله علیه وآله) يك زن بود و این زن اولین کسی بود که به او ایمان آورد. پس از حضرت خدیجه(علیها السلام) در کنار تنهایی‌های پیامبر(صلی الله علیه وآله)، فاطمه‌ی کوچک سر رسید و برای او مادری کرد و پیامبر همیشه می‌فرمود: «الفاطمة امّ ایها». (5) اگر پیامبر (صلی الله علیه وآله) می‌فرمود: فاطمه مادر من است، از این نظر بود که حضرت فاطمه(علیها السلام) در سن کم، برای پیامبر (صلی الله علیه وآله) مادری می‌کرد و پس از آن، وجود حضرت زهرا(علیها السلام) در کنار حضرت علی (علیه السلام)، منشأ برترین احیاءگری‌ها در همه‌ی تاریخ و در میان همه‌ی اقوام و واسطه‌ی دوام نسل‌ها مردها هستند، ولی سلسله‌ی رهبری و نسل عصمت می‌بایست از طریق زن به پیامبر (صلی الله علیه وآله) متصل شود و حضرت فاطمه(علیها السلام) این حلقه‌ی اتصال بود. زنان نقش مرتبگری در تاریخ دارند و تاریخ گواه این واقعیت است.

امام راحل(رحمه الله) بر این نکته تأکید می‌فرمودند که: «زن، رهبرپرور است». این تعبیر را کسی بیان می‌نماید که در فرهنگ وحی ذوب شده بود. اگر فاطمه(علیها السلام) «کوثر» است، به همین دلیل است. مقام تربیتی و علمی او همانند کوثری جوشان، هنوز هم موج می‌زند و همه‌ی پهنای تاریخ را سیراب می‌کند. فاطمه‌ی معصومه(علیها السلام)، که در قم مدفون است و مرقد ایشان قرن‌هاست منشأ حرکت و برکت است، جرقه‌ای از وجود پربرکت حضرت فاطمه‌ی زهرا(علیها السلام) است.

روایتی از حضرت امام صادق (ع) است که فرمودند «الفاطمة لیلۃ القدر». به واقع، بین حضرت فاطمه(علیها السلام) و «لیلۃ القدر» شباهت‌هایی وجود دارد؛ از جمله‌ی آنها، اینکه همان‌گونه که تدبیر یازده ماه دیگر در ماهی که لیلۃ القدر در آن قرار دارد، انجام می‌پذیرد، یازده امام معصوم(علیهم السلام) نیز در وجود حضرت فاطمه(علیها السلام) مقدّر می‌گردند و مقدر می‌شود که یازده ماه عصمت از دامن او ظهور کنند. (6)

تصویری از منزلت علمی حضرت فاطمه(علیها السلام):

حضرت زهرا (علیها السلام) درس رسمی و مکتبی به شیوه‌ی متعارف نخوانده‌اند و در تاریخ نیز در این‌باره که ایشان نزد معلم و آموزگار خاصی - غیر از رسول اکرم(صلی الله علیه وآله)- تحصیل کرده باشد، مطلبی وارد نشده است، ولی در عین‌حال، ایشان با وجود آنکه راه معمولی و طولانی کثرت تعلیم و تعلم را به طریق عادی طی نکرده، حایز بالاترین منازل و مراتب علمی است یکی از نکات مهمی که درباره‌ی منزلت علمی حضرت فاطمه(علیها السلام) باید گفت، مطلبی است که می‌توان از تعبیر بلند حضرت سجّاد(علیه السلام) درباره‌ی حضرت زینب(علیها السلام) استنباط نمود. حضرت سجّاد(علیه السلام) درباره‌ی حضرت زینب(علیها السلام) می‌فرماید: «أنت یحمد الله عالمة غیر معلّمة»؛ (7) شما بحمدالله دانایی هستی که با تعلیم معمولی به علم و دانش دست نیافته‌ای.

قطعاً این تعبیر و این تعریف درباره‌ی حضرت زهرا(علیها السلام) بیشتر صدق می‌کند و ایشان عالمه‌ی غیرمعلّمة است و علم ایشان خدادادی است. کسی که در روایات، به عنوان «محدّثه» معرفی شده و فرشته با او سخن می‌گفته و حقایق را برای او بیان می‌کرده و ایشان املا می‌نموده و حضرت امیر(علیه السلام) می‌نوشته، قطعاً وجودی است که به گنجینه‌های علم لدّتی راه دارد.

کسی که وجود مبارکش طبق شهادت روایات و زیارات، مهبط ملائکه‌ی الهی و محل نزول کلام و تکلم پروردگار بوده، مسلماً دارای مقام بلند «عالمه غیرمعلّمة» است. حضرت زینب کبری(علیها السلام) دارای عصمت صغرا و حضرت زهرا(علیها السلام) دارای عصمت کبرا می‌باشند و اگر مقامات علوم لدّتی و افاضات نوری و اشراقیه‌ی علوم الهیّه از لوازم مقام عصمت است مسلماً و به طریق اولی حضرت فاطمه(علیها السلام) صاحب مقامات علوم غیرتعلیمی است. (8)

از خداوند بزرگ و سبحان می‌خواهیم توفیق تعزیت حضرت فاطمه‌ی زهرا (س) را در دهه‌ی فاطمیه و شفاعت آن وجود شریف را در روز محشر نصیب ما فرماید.

منابع:

1. الفصول المهمه، ص 240.
2. کشف الغمه، ج 3، ص 30.
3. احقاق الحق، ج 6، ص 282، به نقل از مسند فاطمه معصومه، ص 61.
4. محمود تقی‌زاده‌داوری، مصاحبه با فصلنامه‌ی اینترنتی بانوان شیعه (dr-taghzadeh.blogfa.com)
5. ر. ک. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج 43، ص 19، روایت 19، باب 2
6. علی‌اکبر رشاد، مصاحبه با فصلنامه‌ی اینترنتی بانوان شیعه (dr-taghzadeh.blogfa.com)
7. ر. ک. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج 45، ص 164، روایت 7، باب 39.
8. احمد بهشتی، مصاحبه با فصلنامه‌ی اینترنتی بانوان شیعه (dr-taghzadeh.blogfa.com)

داود میرزایی مقدم

دکترای جامعه‌شناسی